
УДК 340.0:340.1

Л. І. КАЛЄНІЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

факультету № 1 (слідства) Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4068-4729>

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сформульовано визначення принципів юридичної відповідальності, проведено їх класифікацію. Залежно від сфери дії виокремлено загально правові, міжгалузеві, галузеві принципи юридичної відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності, загальноправові принципи юридичної відповідальності, міжгалузеві принципи юридичної відповідальності, галузеві принципи юридичної відповідальності.

Kalenichenko, L.I. (2017), "The concept and types of principles of legal liability" ["Poniattia ta vydy pryntsyviv yurydychnoi vidpovidalnosti"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 24–31.

Постановка проблеми. Інститут юридичної відповідальності є невід'ємною частиною системи права та системи законодавства будь-якої держави. Як відносно відокремлена сукупність правових норм, що врегульовують сус-

пільні відносини у межах тієї чи іншої галузі права, інститут юридичної відповідальності виникає, конкретизується та реалізується у певній системі координат. Тобто практика притягнення до юридичної відповідальності та

її покладення здійснюється у межах *принципів юридичної відповідальності*.

При цьому, з одного боку, конституційно-правова, кримінально-правова, адміністративно-правова, цивільно-правова відповідальності (як відносно відокремлені види юридичної відповідальності) виникають, конкретизуються та реалізуються у відповідній галузевій системі координат. А з іншого боку, юридична відповідальність як самостійне правове явище системи права, правової системи існує і діє у загальноправовій системі принципів права.

Стан дослідження. У юридичній науковій літературі юридична відповідальність неодноразово була предметом дослідження науковців: Ю. Г. Барабаша, Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. Л. Бородіна, В. К. Грищука, В. А. Гуменюка, О. В. Іваненко, В. А. Кожухаря, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Д. А. Ліпінського, М. Б. Мироненка, А. Ф. Моти, Н. М. Оніщенко, С. Н. Приступи, І. А. Сердюка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. В. Ткаченка, А. С. Шабурова, М. Д. Шиндяпіної, Л. С. Явича та ін. Частково роботи зазначених авторів торкаються змісту і сутності принципів юридичної відповідальності, однак деякі аспекти у цій площині на сьогодні залишилися концептуально не вирішеними.

У зв'язку з тим автор цієї наукової статті поставив собі за **мету** сформулювати визначення принципів юридичної відповідальності, провести їх класифікацію залежно від сфери дії даного правового явища у межах системи права.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науковій літературі під принципом взагалі розуміють «засаду, вихідне положення будь-якого явища (вчення, організації, діяльності тощо)» [1, с. 75]. У свою чергу, принципи права визначають як «ідеї, що стали вимогами в процесі їх історичного розвитку» [2, с. 396]; «основні засади, вихідні положення, які відображають сутнісні властивості права» [3, с. 23]; відправні ідеї буття права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини типу держави і права [4, с. 345] та ін.

При цьому деякі вчені пропонують *розрізняти сутність термінів «принципи права» та «правові принципи»* на підставі різниці між поняттями «право» і «закон» [5, с. 149]. За таких умов не будь-який принцип права є правовим принципом. Правові принципи є категорією, яка об'єктивно існує у праві (у природному контексті його розуміння) і може бути не закріплена в тексті нормативно-правового акту. Натомість принципи права являють собою категорії, які формально виражаються у нормах нормативно-правових актів.

У цій науковій статті ми досліджуємо *правові явища в рамках течії м'якого позитивізму*, у зв'язку з чим вважаємо *недоцільним розрізняти поняття «принципи права» та «правові принципи»*. У контексті нашого наукового дослідження *під принципами права (правовими принципами)* ми будемо розуміти *основні, керівні засади правового регулювання суспільних відносин, які закріплені у формальних джерелах права або вироблені в юридичній практиці і сформульовані у правовій свідомості* [6, с. 253].

Система координат принципів юридичної відповідальності лежить у площині системи координат принципів права (правових принципів). Такий стан речей обумовлений тим, що юридична відповідальність є правовим явищем, яке тісно пов'язано з правом як в об'єктивному смислі, так і в суб'єктивному значенні, інститут юридичної відповідальності є складовою (частиною) права як системного утворення. Разом із тим юридична відповідальність як відносно відокремлене та самостійне явище має власну систему координат, систему принципів.

Таким чином, *принципи юридичної відповідальності, з одного боку, є частиною принципів права й у своєму змісті мають їх характерні ознаки та прояви (види)*. А з іншого боку, *принципи юридичної відповідальності являють собою відносно якісне нове утворення у праві, якому притаманні власні особливості (ознаки) та форми (види)*.

Під принципами юридичної відповідальності Р. Л. Хачатуров та Р. Г. Ягутян розуміють загальні положення, які повинні стимулювати правомірну поведінку і спрямовувати процес регулювання відносин, що виникають на підставі правопорушення і застосування заходів юридичної відповідальності [7, с. 134].

На думку О. В. Рагузіної, принципи юридичної відповідальності є певним засобом, який стимулює і обмежує поведінку суб'єктів правових відносин [8, с. 7].

У свою чергу, М. Б. Мироненко визначає принципи юридичної відповідальності як основоположні ідеї, які являють собою інтелектуальні, духовні засади, що характеризують зміст, соціальне призначення, функціонування і розвиток юридичної відповідальності [9, с. 52].

На підставі змісту викладених правових дефініцій маємо підстави відзначити, що принципи юридичної відповідальності: *по-перше*, є керівними основними засадами правового регулювання у межах відносин, що виникають на підставі правопорушення і застосування мір юридичної відповідальності; *по-друге*, стимулюють правомірну поведінку;

по-третє, визначають сутність юридичної відповідальності.

На додаток до вказаного необхідно зазначити, що принципи юридичної відповідальності закріплені у формальних джерелах права, конституціях, законодавстві, міжнародних договорах.

Так, О. М. Чураков відзначає, що принципи юридичної відповідальності – це основоположні ідеї, які виражають сутність природи і призначення відповідальності; ідеї, які закріплені в системі норм матеріального права, які складають інститут юридичної відповідальності [10, с. 12].

У свою чергу, Д. А. Ліпінський вважає, що принципами юридичної відповідальності є відправні ідеї, які закріплені у чинному законодавстві та характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають її законодавчий розвиток і практику застосування [11, с. 100].

Спираючись на вищевикладене, під *принципами юридичної відповідальності ми будемо розуміти основні керівні ідеї, котрі характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у формальних джерелах, конституції, законодавстві, міжнародних договорах.*

Зміст і система принципів юридичної відповідальності є результатом суспільного і правового розвитку. Ідеї справедливості, гуманізму, невідворотності, законності формувалися у процесі розвитку суспільства, держави і права. Вони склалися в результаті еволюції наукових уявлень, а вже потім поступово знаходили своє відображення в тих чи інших формах у діючому законодавстві. Зміст принципів юридичної відповідальності обумовлений пануючими в суспільстві уявленнями (ідеями) про право, сутність права, правами людини, роллю держави [12, с. 84–85]. *Принципи юридичної відповідальності є категорією історичною та зумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками. З одного боку, на зміст і прояви принципів юридичної відповідальності впливають культура, мораль, духовні цінності, що характерні для конкретного історичного етапу розвитку суспільства. А з іншого боку категорія принципів юридичної відповідальності як керівних ідей, що знаходять своє відображення у формальних джерелах права, юридичній практиці, тісно пов'язана з безпосередньою правовою діяльністю особи.*

Приміром, той чи інший принцип юридичної відповідальності встановлюється, змінюється, скасовується в результаті правотворчої діяльності. У свою чергу, правозастосовна, правоохоронна, правозахисна діяльність як форми юри-

дичної практики впливають на закріплення принципів юридичної відповідальності і в юридичній практиці, і у правосвідомості суспільства, і, врешті-решт, у формальних джерелах права.

Принципи юридичної відповідальності взагалі являють собою певні вихідні ідеї, дотримання і виконання яких обов'язкове як у процесі нормотворчої діяльності, так і під час правозастосування. При цьому порушення, недотримання вимог таких керівних ідей є підставою для юридичної відповідальності суб'єкта права, який не виконує їх.

З цього приводу Д. А. Ліпінський зазначає, що «принципи юридичної відповідальності мають власну юридичну природу, оскільки в них у концентрованому вигляді виражається сутність юридичної відповідальності, визначаються тенденції розвитку як системи норм, що передбачає юридичну відповідальність, так і практики її застосування. Зазначені керівні ідеї вказують суб'єктам законодавчої і правозастосовної діяльності, особистості єдиний можливий варіант поведінки, відхилення від якого може стати підставою для їх притягнення до юридичної відповідальності» [11, с. 101].

Таким чином, *принципи юридичної відповідальності є відправними точками у системі координат діяльності суб'єктів законодавчої, правозастосовної діяльності та суб'єктів права.*

У процесі встановлення, зміни чи скасування норми права суб'єкт нормотворчої діяльності повинен врахувати зміст і вимоги принципів юридичної відповідальності. Суб'єкт нормотворчої діяльності, встановивши у нормативно-правовому акті той чи інший принцип юридичної відповідальності, зобов'язаний сконструювати цей нормативно-правовий акт, враховуючи встановлений ним принцип, а також вносити в нього зміни, беручи до уваги вихідні положення відповідальності [11, с. 102].

У межах правозастосовної діяльності принципи юридичної відповідальності забезпечують таке застосування норм права її інституту, в якому реалізуються сутність і призначення цього правового явища. Суб'єкти правозастосування встановлюють фактичні обставини справи, юридичну основу справи, приймають рішення та його документально оформлюють у правозастосовному акті з урахуванням основних вимог, принципів юридичної відповідальності. Порушення суб'єктом правозастосування встановлених принципів юридичної відповідальності є підставою притягнення його до відповідальності.

Що стосується ролі й місця принципів юридичної відповідальності для обрання суб'єктом

права можливого виду правової поведінки, то принципи юридичної відповідальності у найбільш абстрактній та загальній формі містять вимоги держави та суспільства до юридично значущої поведінки суб'єктів права.

Таким чином, *принципи юридичної відповідальності є обов'язковими імперативними умовами діяльності суб'єктів нормотворчої, правозастосовної діяльності, а також суб'єктів права*. Вони врегульовують порядок виникнення юридичної відповідальності та притягнення до неї. Крім того, принципи юридичної відповідальності певною мірою обумовлюють нормотворчість суб'єктів законодавчої та підзаконної нормотворчої діяльності.

Аналіз юридичної наукової та навчальної літератури дає підстави стверджувати, що *наукові уявлення вчених-правознавців щодо кількості принципів юридичної відповідальності певною мірою є суперечливими*.

Так, приміром, М. В. Вітрук до числа принципів ретроспективної юридичної відповідальності відносить визначеність, справедливість і співрозмірність, відповідність застосування заходів юридичної відповідальності гарантованим Конституцією правам і свободам громадянина та людини [13, с. 418].

За О. В. Рагузіною, принципами юридичної відповідальності є: гуманізм, справедливість, законність, невідворотність, повага прав людини [8, с. 44].

На думку В. М. Романова, до системи принципів юридичної відповідальності належать принципи: соціальної справедливості, законності, невідворотності, своєчасності, індивідуалізації, гуманізму [14, с. 8]. Схожої точки зору дотримується й А. С. Шабуров, який під принципами юридичної відповідальності визнає: законність, справедливість, невідворотність, доцільність, відповідальність за вину, індивідуалізацію покарання, неприпустимість подвоєння покарання [15, с. 422].

Принципами юридичної відповідальності, вважає О. М. Чураков, є: законність, справедливість, доцільність і гуманізм [10, с. 12].

На думку Т. І. Тарахонич, системи принципів юридичної відповідальності є більш широкою. Автор до числа принципів досліджуваного правового явища відносить принципи: законності, обґрунтованості, справедливості, невідворотності, недопустимості притягнення до відповідальності за одне і те ж правопорушення два і більше разів, гуманізму, індивідуалізації [16].

Юридичній відповідальності, як вважає Д. А. Ліпінський, притаманні принципи: справедливості, гуманізму, законності, невідворот-

ності, індивідуалізації, винності діяння [11, с. 107–108].

Колектив авторів на чолі з Н. М. Оніщенко найважливішими принципами негативної юридичної відповідальності визначає принципи: законності, вини, невідворотності покарання, гуманності, справедливості, презумпції невинуватості [17, с. 40–41]. Звернімо увагу на те, що презумпція невинуватості як принцип системи координат юридичної відповідальності у працях вищевикладених науковців, окрім Н. М. Оніщенко, не виокремлювалась і не аналізувалась.

Колектив авторів під керівництвом А. М. Шульги до числа принципів юридичної відповідальності відносить: законність, обґрунтованість, невідворотність, справедливість, доцільність. При цьому вчені окремо підкреслюють, що такі принципи, як справедливість, доцільність, охоплюються принципом більш загального порядку – «індивідуалізація юридичної відповідальності» [18, с. 401–402].

Поряд із принципами юридичної відповідальності законності, обґрунтованості, справедливості, доцільності, невідворотності Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва виокремлюють принцип своєчасності [6, с. 472–473]. Схожої точки зору дотримується й О. Ф. Скакун [19, с. 473–474].

З огляду на викладені вище точки зору щодо принципів, які у своїй сукупності становлять систему координат юридичної відповідальності, вважаємо за доцільне відзначити наступне: 1) *традиційно вчені до числа принципів досліджуваного явища відносять*: принципи законності, справедливості, невідворотності; 2) крім зазначених принципів, *деякі вчені вважають*, що до числа відправних точок юридичної відповідальності слід відносити принципи доцільності (А. С. Шабуров, О. М. Чураков, А. М. Шульга, О. Ф. Скакун, Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва) та індивідуалізації (В. М. Романова, А. С. Шабуров, Т. І. Тарахонич, Д. А. Ліпінський, А. М. Шульга). При тому, на думку А. С. Шабурова, зазначені принципи відповідальності є відносно самостійними в системі координат юридичної відповідальності. У свою чергу, А. М. Шульга наголошує на тому, що принцип індивідуалізації включає в себе такі принципи юридичної відповідальності, як доцільність і справедливість; 3) *частина вчених до основних принципів юридичної відповідальності відносить принцип своєчасності* (В. М. Романова, Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва), принцип обґрунтованості (Т. І. Тарахонич, А. М. Шульга); винності діяння (А. С. Шабуров, Д. А. Ліпінський, Н. М. Оніщенко).

З огляду на те, що принципи юридичної відповідальності є складовою системи координат права (системи принципів права), на нашу думку, доцільно, у межах характеристики основних принципів юридичної відповідальності, використати класичну класифікацію принципів права.

Традиційно в юридичній літературі залежно від сфери дії принципів у межах системи права виокремлюють: 1) загальноправові; 2) міжгалузеві; 3) галузеві принципи права [6, с. 254–255; 19, с. 245–246; 2, с. 397]. Такого роду класифікація передбачає, що загальноправові принципи права притаманні всій національній системі права, міжгалузеві принципи права властиві кільком спорідненим галузям права. Натомість галузеві принципи права характерні для конкретної галузі права, визначають якісні особливості її правового регулювання.

Спираючись на дану класифікацію та використовуючи метод аналогії, на наш погляд, слід відзначити, що загальноправові принципи юридичної відповідальності є загальними для всіх видів (форм) цього правового явища, незалежно від специфіки методу та предмета правового регулювання тієї чи іншої галузі права.

У зв'язку з тим ми вважаємо за доцільне до основних загальноправових принципів юридичної відповідальності віднести *принципи: законності, обґрунтованості, справедливості, доцільності, невідворотності, своєчасності*.

Міжгалузеві принципи юридичної відповідальності являють собою відправні, керівні засади кількох споріднених галузей права, характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені в нормативно-правових актах, що є джерелами суміжних галузей права.

Прикладом міжгалузевого принципу юридичної відповідальності є *принцип відповідальності за вину*, який характерний для конституційно-правової, кримінально-правової та адміністративно-правової відповідальності.

Так, приміром, основоположним принципом сучасного кримінального права є принцип винної відповідальності, який означає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за те суспільно небезпечне діяння та його суспільно небезпечні наслідки, відносно яких встановлена її вина у формі умислу чи необережності. При цьому об'єктивне ставлення у вину, тобто кримінальна відповідальність за невинне спричинення шкоди, не допускається [20].

У межах адміністративного права суть принципу відповідальності за вину полягає в тому, що лише винна, протиправна (умисна чи необ-

ережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права та свободи громадян, встановлений порядок управління, є адміністративним правопорушенням [21]. А отже, за безвинне протиправне діяння особа не може бути притягнена до адміністративно-правової відповідальності.

У свою чергу, в цивільному праві та податковому праві поряд із принципом відповідальності за вину діє ще один міжгалузевий принцип – *принцип відповідальності без вини*. Адже «національний законодавець, формулюючи визначення податкового правопорушення у Податковому кодексі України та не включаючи до його складу суб'єктивну сторону правопорушення, по суті закріпив принцип відповідальності платника податків без вини» [22, с. 509].

У цивільному праві також існує інститут відповідальності без вини, для якого є характерним вищезазначений принцип. При цьому під безвинною цивільно-правовою відповідальністю в цивільному праві розуміють фактичне відшкодування збитків чи сплату неустойки невинним правопорушником [23, с. 10]; «специфічний інститут цивільно-правової відповідальності, що належить до засобів загальної превенції забезпечення правопорядку у сфері цивільних відносин, вихідним принципом якого є “не нашкодь”» [24, с. 63].

Принцип відповідальності без вини витікає із тексту статей 924, 950, 1043 та ін. Цивільного кодексу України. Так, згідно з положеннями статті 924 Цивільного кодексу України за договором перевезення перевізник відповідає за збереження вантажу, багажу, пошти з моменту прийняття їх до перевезення і до видачі одержувачеві, якщо не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження вантажу, багажу, пошти сталися внаслідок обставин, яким перевізник не міг запобігти та усунення яких від нього не залежало. Перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятих до перевезення вантажу, багажу, пошти у розмірі фактичної шкоди, якщо не доведе, що це сталося не з його вини [25].

Відповідно до ст. 1043 ЦК України (договір управління майном) управитель відповідає за завдані збитки, якщо не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача [25].

Галузеві принципи юридичної відповідальності є основними (керівними) засадами, які характеризують сутність і призначення окремого (галузевого) виду юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у джерелах права конкретної галузі права.

Галузеві принципи юридичної відповідальності певною мірою є похідними від загальноправових принципів юридичної відповідальності. Вони, як і галузеві принципи права, з одного боку, є конкретизацією загальноправових принципів, а з іншого боку, визначають характер, особливості галузевих проявів юридичної відповідальності. «Вони володіють своєю змістовою специфікою, а іноді трансформуються в самостійні принципи, у зв'язку з їх особливим значенням. На рівні галузі один і той самий принцип може виступати як принципом певного галузевого різновиду юридичної відповідальності, так і принципом певного інституту юридичної відповідальності у межах цієї галузі» [11, с. 109].

Яскравим прикладом галузевих принципів юридичної відповідальності (кримінально-правової відповідальності), на нашу думку, є: принцип законодавчого визначення злочину, принцип особистої винної відповідальності, суб'єктивної та повної осудності, принцип переваги пом'якшуючих обставин, більшої караності групового злочину, відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину та принцип економії кримінальної репресії [26, с. 69].

У свою чергу, у сфері господарювання галузевими принципами відповідальності є: 1) принцип забезпечення паритету економічних, екологічних і соціальних цінностей, результатів господарської діяльності; 2) принцип визначення законом або договором видів, умов та порядку застосування господарських санкцій; 3) принцип рівноправності у господарських відносинах між суб'єктами господарювання незалежно від форми власності та господарювання; 4) принцип наділення владними повноваженнями органів управління щодо застосування адміністративно-господарських санкцій; 5) принцип досягнення оптимального поєд-

нання вертикальної і горизонтальної господарської діяльності [27, с. 7] тощо.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене у цій статті, маємо підстави зробити певні **висновки**.

Принципи юридичної відповідальності – основні керівні ідеї, що характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у формальних джерелах, конституції, законодавстві, міжнародних договорах.

Залежно від сфери дії принципів юридичної відповідальності у межах системи права слід виокремлювати: 1) загальноправові; 2) міжгалузеві; 3) галузеві принципи юридичної відповідальності.

Загальноправові принципи юридичної відповідальності є загальними для всіх видів (форм) даного правового явища, незалежно від специфіки методу і предмета правового регулювання тієї чи іншої галузі права. До їх числа належать принципи: законності, обґрунтованості, справедливості, доцільності, невідворотності, своєчасності.

Міжгалузеві принципи юридичної відповідальності являють собою відправні, керівні засади кількох споріднених галузей права, характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у нормативно-правових актах, що є джерелами суміжних галузей права. Прикладом міжгалузевого принципу юридичної відповідальності є принцип відповідальності за вину, принцип відповідальності без вини.

Галузеві принципи юридичної відповідальності є основними (керівними) засадами, які характеризують сутність і призначення окремого (галузевого) виду юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у джерелах права конкретної галузі права.

Список бібліографічних посилань

1. Общая теория государства и права. Академический курс: в 3 т. 2-е изд., перераб. и доп./отв. ред. М. Н. Марченко. М.: Зерцало-М, 2001. Т. 2. 528 с.
2. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція/В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг ред. О. В. Петришина. 976 с.
3. Гусарев С. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. *Право України*. 2005. № 9. С. 22–24.
4. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.
5. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности. М.: Норма, 2009. 259 с.
6. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теория держави і права: підручник; практикум; тести. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
7. Хачатуров Р. Л., Ягутян Р. Г. Юридическая ответственность. Тольятти: Международ. акад. бизнеса и банк. дела, 1995. 200 с.
8. Рагузина О. В. Гуманизм и справедливость юридической ответственности в публичном и частном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2002. 193 с.
9. Мироненко М. Б. Принципы юридической ответственности в системе принципов права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Самара, 2001. 239 с.

10. Чураков А. Н. Принципы юридической ответственности: автореф. дис. ... юрид. наук: 12.00.01. Волгоград, 2000. 19 с.
11. Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Самара, 2004. 487 с.
12. Березовская Е. В. Принципы юридической ответственности как системное образование. *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2011. № 3. С. 84–92.
13. Витрук Н. В. Конституционное правосудие в России (1991–2001 гг.). Очерки теории и практики. М.: Городец-издат, 2001. 508 с.
14. Романов В. М. Принципы юридической ответственности и их реализация в деятельности органов внутренних дел: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2000. 26 с.
15. Шабуров А. С. Юридическая ответственность // Теория государства и права/под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. М.: Норма – Инфра-М, 1998. С. 414–435.
16. Тарахонич Т. І. Принципи юридичної відповідальності в системі принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 284–287. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63924/59-Tarahonich.pdf> (дата звернення: 15.01.2017).
17. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія/за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2009. 216 с.
18. Теорія держави і права: навч. посіб. для студентів / А. М. Шульга, Л. В. Новікова, В. І. Сідоров та ін.; за ред. А. М. Шульги. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 464 с.
19. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 4-те вид. допов. і перероб. Київ: Алерта, 2014. 524 с.
20. Михайленко Д. Г. Об'єктивне ставлення у вину в сучасному кримінальному праві // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викладач. складу (Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.). Т. 2/ Нац. унт-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Фенікс, 2012. С. 234–237. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4157/32.%20Mychailenko%20D.%20Obektyv%20stanov%20vin.pdf> (дата звернення: 15.01.2017).
21. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page2 (дата звернення: 15.01.2017).
22. Онищук Н. Ю. Принципи податкової відповідальності. *Форум права*. 2012. № 3. С. 505–510. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fp_index.html_2012_3_88.pdf (дата звернення: 15.01.2017).
23. Дмитриева О. В. Ответственность без вины в гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. СПб., 1996. 21 с.
24. Немцева А. О. Теоретико-правовой анализ ответственности без вины у гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 213 с.
25. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.01.2017).
26. Коржанський М. Про принципи кримінального права України. *Право України*. 1995. № 11. С. 69–70.
27. Шпомер А. Господарська відповідальність як метод державного регулювання економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 7. С. 7–9.

Надійшла до редколегії 16.01.2017

КАЛЕНИЧЕНКО Л. И. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПРИНЦИПОВ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Сформулировано определение принципов юридической ответственности, проведена их классификация. В зависимости от сферы действия принципов выделены общеправовые, межотраслевые, отраслевые принципы юридической ответственности.

Ключевые слова: ответственность, юридическая ответственность, принципы юридической ответственности, общеправовые принципы юридической ответственности, межотраслевые принципы юридической ответственности, отраслевые принципы юридической ответственности.

KALENICHENKO L. I. THE CONCEPT AND TYPES OF PRINCIPLES OF LEGAL LIABILITY

It has been established that the principles of legal liability are the main guiding ideas that characterize the nature and purpose of legal liability, determine the procedure of its laying and fixed in formal sources, constitution, laws and international treaties.

It has been proved that depending on the scope of the principles of legal liability within the system of law one should isolate general legal, intersectorial principles of legal liability.

General legal principles of legal liability are common to all types (forms) of this legal phenomenon, regardless of the specifics of method and the subject of legal regulation of a particular field of law. These include the principles of legality, reasonableness, fairness, feasibility, inevitability, timeliness. Intersectorial principles of legal liability are starting, guiding principles of several related fields of law, characterizing the nature and purpose of legal liability, determine the procedure of its laying and

fixed in regulatory acts that are sources of related areas of law. Examples of intersectorial principles of legal liability are the principle of responsibility for the guilt, the principle of responsibility without guilt. Sectoral principles of legal liability are basic (guiding) principles, which characterize the nature and purpose of a particular (sectoral) type of legal liability, determine the procedure of its laying and fixed in the sources of law of a particular field of law.

Keywords: *liability, legal liability, principles of legal liability, general legal principles of legal liability, intersectorial principles of legal liability, sectoral principles of legal liability.*
